

Erkki Vettenniemi

Pitkä matka, lyhyt muisti

Maaninkavaara ja väärinmuistamisen ansat

Maineikkaan metaforan mukaan Suomi ”juostiin maailmankartalle” joko autonomian lopulla Hannes Kolehmaisen ansiosta tai sitten itsenäisyyden alussa Paavo Nurmen saavutusten myötä. Juoksemisen sijasta voisi tosin olla asiallisempaa puhua kirjoittamisesta: urheiluun ja eritoten pitkänmatkanjuoksuun kiintyneet kommentaattorit tarinoivat kotimaansa mentaaliseksi maailmankartalle. He loivat teksteillään uskomuksen Suomesta sitkeiden miesten luvattuna maana; heidän toimestaan totuimme ajattelemaan, että suomalainen identiteetti olisi suurelta osin rakentunut nopeiden jalkaparien varaan.

Urheilija, filosofi ja poleemikko Lauri Pihkala peräti katsoi Kolehmaisen juoksuvauhdin Tukholman kisoissa 1912 sysänneen Suomen kansan itsenäisyyskampailun tielle. Kolehmaisen olympiavoitot olisivat siten saaneet sorretut suomalaiset ikävöimään valtiollista suvereniteettia. Tai kuten Martti Huttunen – Pihkalan henkinen perillinen uudella vuosisadalla – asian muotoilee: vailla uljasta juoksuhistoriaa ”tätä maata ei olisi olemassa”.

Martti on Miika Nousiaisen romaanin *Maaninkavaara* (2009) päähenkilö. Hän on harrastelijavalmentaja ja yksityisajattelija, joka mielisi palauttaa pitkänmatkanjuoksun sille paikalle, jonka se hänen nähdäkseen Suomessa ansaitsee. Hän on myös kahden lapsen isä. Kun esikoisesta ei kehkeydy mestarijuoksijaa, hän ottaa käsittelyyn seuraavan jälkeläisen, teini-ikäisen Heidin. Tytön olisi määrä elvyttää elokuussa 1980 kuopattu suomalainen kestävyysjuoksu. Kaarlo Maaninka onnistui tuolloin kahden mitalin arvoisesti Moskovon olympiakisoissa, mutta ne palkinnot jäivät lajissaan viimeisiksi, ja siihen katkesi Kolehmaisena ja Nurmen viitoittama sinivalkoinen sankariaika.

Se päättyi ennen kaikkea siksi, koska Maaninka julkasi mitätöidä saavutuksensa. Tai näin Martti urheilullista menneisyyttä tulkitsee: Maaningan hapenotto-kyky oli osittain kehittynyt muualta saaduilla punasoluilla, joten hän juoksi Moskovassa ”huonolla omallatunnolla” ilman että olisi itsekään mieltynyt mitaleihinsa. ”Haki apua ylhäältä ja tunnusti syntinsä, kertoi tehneensä verenvaihdon.”

Tuollaista traumaa Martti työstää koko kirjan pituudelta, siitä hän pyrkii lastensa kautta eroon, ja sitä hoitaakseen hän vetäytyy syrjäisen paikan leirille Posioon, Maaninkavaaran hiljenneseen kylään. Martti ja Heidi pitävät majaa Kaarlo Maaningan entisessä koulussa, koluavat tämän juoksumaastot ja hakeutuvat jäseniksi nuoren Kaarlon seuraan, Posion Pyrintöön. Näin neljätoistavuotiaalle Heidille – omien sanojensa mukaan ”isän pienelle juoksukoneelle” – avautuu mahdollisuus antaa ylen Maaningan lenkipoluilla, mikä on Martin mielestä sovelias tapa viimeistellä intensiivinen harjoitustuokio. ”Minä olen Lapissa oksentamassa ja kuuntelen kehuja siitä”, tytär mietiskelee. ”Minäkö maailman synnit sovitan? Minunko tehtävä on vapauttaa isä Kaarlo Maaningan veritankkauksen aiheuttamasta tuskasta?”

Karvanaamoja radalla

Ilmitasolla *Maaninkavaara* kertoo siis suomalaisesta juoksuhistoriasta ja muinaisten urotekojen taakasta kolmannella vuosituhannella. Teos kyseenalaistaa silmittömän juoksu-uskon siinä missä Juhani Peltosen selostuskoppiin sijoittunut *Elmo* pilaili suomalaiselle urheiluhulluudelle ylipäänsä. Näiden kahden kirjan väliin jäävistä vuosikymmenistä todistaa

sitten se, että Peltosen säyseän satiirin on Nousiaisella korvannut suorasukainen ja osin alatyylinen irtailu kansallissankareiksi koettujen miesten kustannuksella. Aivan näin julkeasti ei Suomessa ole totuttu puhumaan kuin Mannerheimin ja Kekkosen kaltaisista yhteiskunnallisen elämän ikoneista.

Elmoa osuvampi vertailukohta *Maaninkavaaralle* voisikin olla Philip Rothin *The Great American Novel*, joka karnevalisoi Yhdysvaltojen kansallispeliksi kutsutun baseballin. Rothin romaanissa baseballiin liitetty pastoraali-idylli pirstoutuu, lajin numeromagia kiepsahtaa absurdiin suuntaan ja fallost muistuttavalla mailalla suoritetaan seksuaalista väkivaltaa. Sen kertomuksen jäljiltä ei amerikkalaista versiota pallonlyönnistä voinut enää katsella entisellä viattomuudella.

Nousiaisella nuori polvi alistaa juoksevat heerokset likimain yhtä jummalle pilkalle. Ei siinä vielä mitään, että Juha Väätäisen ”huvittavat pulisongit” nostattavat hämmennystä. Mutta mihin tarvitsi Kaarlo Maaninka ”härskettä viiksiään” tai Pekka Vasala huulipartaansa? Oliko näillä kaikilla karvanaamoilla – Lasse Vireniä ja Martti Vainiota unohtamatta – homoseksuaalisia mielihaluja? Heidän isä osui taannoin pesutiloihin samaan aikaan Virenin kanssa. ”Lasse kuulemma jatkoi harjoituksen mentaalista puolta suihkussa”, tytär selostaa perheensä perimätietoutta. ”Niin isä sen tulkitsi. En kysynyt, mitä Lasse teki.” Kun Heidi joutuu harrastuksensa vuoksi koulukiusatuksi, hänen kiintiönsä isän ”juoksuhorinoista” täyttyy, ja hän varustaa tämän palvommat hahmot siinä määrin karkeilla kutsumanimillä, että niiden jäljentämiseen ei kynä tahdo taipua.

Huttusen Martissa kieltämättä on fakki-idiootin vikaa ja vissi häivähdys psykopaattia. Hän katsoo olevansa kestävyysjuoksun elävä ensyklopedia, nimien ja numeroiden suvereeni maestro, jolle arjen pulmat ratkeavat Pihkalan aforismeja kierrättämällä tai Virenin kaarrematematiikkaa soveltamalla. ”Hoitojonotkin lyhenee, kun ihmiset pitää itsensä terveisinä juoksemalla”, hän julistaa kotona, kisoissa ja toisinaan kadullaakin. Onko mitään silti tehtävissä 2000-luvulla, jolloin jääkiekko ja sähly ovat syrjäyttäneet ”kunnon urheilun” ja menestyviä suomalaisjuoksijoita näkee vain ”patsaina ja museossa”? Martti liittyisi taatusti ensimmäisten joukossa KMS:ään, Kestävyyshiihdon ja maastajuoksun suojelijoihin, jollainen yhdistys perustetaan Tuomas Kyrön niin ikään urheiluhistoriaa repostelevassa romaanissa *700 grammaa*. Hiihtohan on juoksun tavoin ankaraan hikoiluun ja ennen pitkää läikähtymiseen johtava laji.

Aikojen ja tapojen rappiota Martti vastustaa nimenomaan menneisyyden avulla. Hänellä on sujauttaa historiasitaatti aivan jokaiseen urheilua koskettelevaan keskustelunpätkään, ja silloin harvoin kun muista aiheista jutustellaan, hän palauttaa puheen tuota pikaa V-linjalle. Väätäinen, Viren, Vasala ja Vainio ovat hänen idoleitaan. Heitä ja heidän edeltäjiään sivuavien viitteiden eli *Maaninkavaaran* intertekstuaalisuuden arvostaminen vaatii kohtuullista perehtyneisyyttä kestävyysjuoksuperinteeseen. Muutoin jäävät mukaelmat suomalaisen juoksutarustoon kuuluvista oppaista (Pihkalan tuotanto), valmennusteksteistä (Arthur Lydiardin ”punainen kirja”), elokuvista (Peter Lindholmin *Tappavat sekunnit*) ja elämänkerroista (Mauno Saaren *Juoksemisen salaisuudet*) tunnistamatta.

Intertekstuaalisten viittausten vyörytys alkaa kirjan avausriviltä, kun Martti lähettää tekstiviestin juoksijapojalleen, joka on tuolloin vielä nuukasti elossa. Viesti on kolmen sanan pituinen: ”Annat vain kaiken.” Juuri sen niminen elokuva tehtiin Lasse Virenistä 80-luvulla, verrattoman pateettinen ja niin muodoin tahattoman koominen dokumentti, jossa kertoja puhuttelee ääni väristen tuuheapartaista päähenkilöä. Tekstiviesti on tietysti luettavissa valmentaja-isän yksioikoisena kehotuksena pojalleen, mutta muistuma Seppo Luhtalan dokumenttiin samalla määrittelee isän position suuressa suomalaisessa juoksusaagassa. Martti on jämähtänyt muinaisuuteen, kestävyysjuoksun tarunhoitoiseen historiaan, jonka opetuksia hän yrittää siirtää nykyaikaan vuoroin traagisin ja vuoroin farsimaisiin seurauksiin.

Hänen poikansa totisesti antaa juoksulle kaiken. Tuloksena on hyppy hyiseen Itämereen, virallisesti katoaminen, ilmeisesti itsemurha.

Mitä Maaninka todella tarkoitti

Martin historiantaju ei silti ole kriittisen luennan ulottumattomissa. Se on lopulta häkellyttävän huterana, mihin vihjaillaan romaanin alkusivuilta lähtien. Paavo Nurmen ja Hannes Kolehmaisen tekemiset Martti osaa toki ulkoa, mutta yhtäkkiä hän väittää ”Nurmen suojatin” eli Harri Larvan voittaneen 1500 metrin olympiakultaa Antwerpenissa 1924. Vain metrimäärä meni oikein: Larvan komein saavutus sijoittuu Amsterdamin stadionille 1928. (Vuoden 1924 kisat pidettiin sitä paitsi Pariisissa.)

Ulkomaisista urheilijoista Martti on mieltynyt eritoten maileriduoon Sebastian Coe ja Steve Ovett, mutta vain ensin mainitun englantilaisen olympiavoitot hän muistaa täsmällisesti. Ovettille hän ojentaa yhden kultatinalin liikaa.

Karkein erhe koskee Juha Väätäistä, Euroopan mestaria ja 70-luvun suomalaisen juoksuhegemonian keskeistä edelläkävijää. Väätäisen kirkierros Helsingin olympiastadionilla 1971 on kotimaisen urheilun legenda, Virenin kaatumiseen ja sitä seuranneeseen maailmanennätykseen vertautuva maineteko. Martin mielestä Väätäisen voittoa uhannut itäsalainen oli kuitenkin nimeltään Tommy Haase, ei suinkaan Jürgen Haase, kuten urheilun vuosikirjat kertovat.

Tuollaisten kömmähdysten jälkeen ei pidä enää ihmetellä, että Martin muisti pettää myös Maaningan kohdalla. Erehdys on yksiselitteinen, vailla kiistämisen mahdollisuutta, ja sen tuhoisuuden ymmärtäminen lisää viimeisen kerroksen *Maaninkavaaraa* läpäisevään ironiaan. Siitä johtuen Nousiaisen teosta ei sovi typistää urheilusatiiriksi eikä edes mustaan suuntaan sävyttyväksi perhedraamaksi. (Kansallisteatterin versio *Maaninkavaarasta* sai ensi-iltansa joulukuussa 2011, ja siinä tulkinnassa korostuivat urheilupainotteisen perheen sisäiset jännitteet. Kun Rovaniemen teatterin sovitus valmistui sitä seuraavana vuonna, maakuntakiertueen yksi esitys osutettiin Posion Pyrinnön entiseen taloon, nuoren Kaarlon treenimiljööseen.)

Martti olettaa, että Maaninka olisi uskonnollisen herätyksen huumassa havahtunut katumaan olympiakesän 1980 veriterapiaansa ja keventänyt omaatuntoaan myöntämällä asian julkisesti. Martin mukaan Maaninka ”hautasi” suomalaisen kestävyysjuoksun tarpeettomalla tunnustuksellaan, ja näin kehkeytynyttä ahdistustaan hän säilyttää lastensa luiseville hartioille. Heihin vielä katsoisi Suomen kansa; he palauttaisivat pitkänmatkanjuoksun mitalikantaan; heidän ansiostaan tapaus Maaninka voisi viimein unohtua.

Jos Martti olisi paasaamiseltaan ennättänyt perehtyä tapahtumien tosiasialliseen kulkuun, Kaarlo Maaningasta ei olisi muodostunut hänelle henkilökohtaista ongelmaa. Maaninka ei nimittäin tullut katuen esiin ja ripittäytynyt verioperaatiostaan. Punasolupussit toi julkisuuteen *Hymy*, sensaatioista elävä bulevardilehti, ja Maaningan reaktio moiseen uutiseen oli jyrkkä. Säälimättömän harjoittelun vuoksi hänen veri arvonsa vain kaipasivat kohennusta. Mitään epäselvää ei asiassa ollut, Moskovan sankari

vakuutti *Ilta-Sanomille*: ”Kaikki sallitut keinot olisi voitava rehellisesti ja avoimesti käyttää avuksi menestymisessä.”

Sitä mieltä on myös Martti, tosin sillä kohtalokkaalla erotuksella, että hän uskoo Maaningan ajatelleen toisin ja pahoitelleen tekemisiään. Käytännössä koko romaani on tuon muistivirheen seurausta. Martille se maksaa avioliiton, pojan ja miltei tyttärenkin. Ilman pakkomielletään suomalaisen kestävyysjuoksun häpeällisestä kuolemasta hän ei olisi ajanut esikoistaan ennenaikaiseen hautaan eikä kuopustaan avojaloin Posion tulipalopakkasiin.

Voiko fiktio olla väärässä?

Epäluotettavan kertojan ohella tunnetaan epäluotettavia kirjailijoitakin. Siksi pitänee huomioida myös niin latteaa selitys, että *Maaninkavaaran* lapsukset Larvasta lähtien ja Maaninkaan päätyen olisivat aitoja asiavirheitä, kirjailijan kannalta kiusallisia kömmähdyksiä. Tällöin niistä kantaisi romaanihenkilö Huttusen asemesta vastuun ensisijaisesti tekijä ja toissijaisesti kustannustoimittaja.

Niin sanottujen tosiasioiden kunnioittaminen on ”laajalti hyväksytty osa kirjallista kulttuuria”, mainitsee Tommi Uschanov esseeteoksessaan *Miksi Suomi on Suomi*. Hän tarkoittaa nimenomaan suomalaista kirjallisuuselämää, kuten muistelmallinen sitaatti osoittaa: ”Olen myös itse huomannut kustannusallalla toimiessani, etteivät useimmat suomalaiset kaunokirjailijat ja heidän kustantajansa ole juuri mistään niin häpeissään ja nolostuneita kuin romaaniin tai novelliin livahtaneista asiavirheistä.” Havainnon vahvistaa Kimmo Jokisen taannoinen väitöskirja *Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet*. Lukijat eivät suvaitse, että romaaneissa kirjoitetaan ”mitä sattuu”, tutkija kiteytti tarkastelemiensa menestysteosten vastaanoton. ”Kertomusten uskotaan kuvastavan menneisyyttä sellaisena kuin se todella on ollut.”

Kiinnostavaa olisikin nyt selvitellä Nousiaisen urheiluväeltä mahdollisesti saamaa palautetta. Tuliko moitteita vääristä vuosiluvuista, virheellisistä etunimistä tai muista статистиikan palvojille merkityksellisistä seikoista? Joutuiko tekijä myöntämään puutteellisen taustatyön, täytyikö hänen pyydellä anteeksi juoksu-urheilun ammattilaisten edessä? Mistä sellaisesta ei ole tihkunut tietoa, ja todennäköiseltä tuntuisikin, että *Maa-*

ninkavaara kiersi ahkerammin niin kutsuttujen kirjallisuusihmisten kuin urheiluun vihkiytyneen kansanosan käsissä.

Mutta monet kirjallisuuden aktiivisistakin kuluttajista otaksuvat, että fiktiivinen teksti voi sisältää virheellisiä väittämiä. Sepitettä luetaan tietokirjallisuuden kriteerein ja asiavirheiksi katsotut kohdat tuodaan julki siinä uskossa, että kustantaja korjaa ne seuraavaan painokseen. *Maaninkavaaraan* ei revisioita ole tehty (viides painos on vuodelta 2012), ja kuten yksinkertainen ajatusleikki todistaa, mitään syytä oletettujen virheiden eliminointiin ei ole. Nousiaisen teos on täsmälleen yhtä luotettava kuin mikä tahansa kaunokirjallinen teksti.

Miltähän tämä romaani näyttäisi, jos juuri Kaarlo Maaninkaa koskevat virheet olisi mielletty erheiksi ja korjattu kirjoitusprosessin kestäessä? Silloin Maaninka ei olisi voinut potea tekemisistään huonoa omaatuntoa, ja vastavasti Marttia ei olisi vaivannut pakahduttava trauma eikä sitä tietä tarve tyrkkiä lapsiaan lenkille. Meidän tuntemamme *Maaninkavaara* olisi toisin sanoen jäänyt kirjoittamatta.

Tästä seuraa, että kirjan asiavirheet ovat luovuttamaton osa sen kompositiota, ja niistä vastaa yksinomaan Martti Huttunen. Oman ymmärryksensä mukaan Martti on urheilutietouden suurmestari, mutta tarkemmin katsoen hänen historian-tajunsa rajoittuu useimpien penkkiurheilijoiden tunnistamiin hokemiin: Nurmi juoksi kaksi maailmanennätystä samana päivänä, Vääänen trenasi savannilla ilkosillaan, Virenin hääjuhlissa ravasivat hevosetkin, Väinö kilpaili kotimaisilla Karhuilla. Urheiluhistorian vakavat harrastajat nolaisivat hänet hetkessä. Martin onneksi *Maaninkavaaran* muilla henkilöillä ei ole pätevyyttä eikä edes mielenkiintoa kinastella hänen kanssaan tämän tai

tuon juoksijan elämänvaiheisiin liittyvistä nyansseista. Huonomuistinenkin voi huseerata herrana sellaisen fiktion maailmassa, jossa urheiluintoilijoita on tasan yksi.

Nousiaisen teksti ei tietenkään tyrkytä tuollaista tulkintaa. Romaani luottaa vastaanoton valvutuneisuuteen eli siihen hieman epätodennäköiseen skenaarioon, että lukijalla olisi lujempi ote juoksuhistorian käänteisiin kuin Martti Huttusella. Ainakin tuoreeltaan Martin harhailleva muisti jäi kriitikoilta noteeraamatta; kirjaa luettiin hupaisana kertomuksena urheiluhihhulista eikä tutkielmana muistin oikullisuudesta. Ja kun Henrik Meinander julkaisi *International Journal of the History of Sport* -lehdessä tutkimusartikkelin suomalaisesta urheilufiktiosta, hän myötäili Martti-isän näkemystä Maaningan väitetystä lankeemuksesta. Tai oikeastaan historioitsija pani vieläkin paremmaksi puhumalla ”veridopingista”, aivan kuin veritankkaus olisi Maaningan vuosina edustanut paheellista dopingia.

Jos ja kun alan professori hyväksyy Huttusen tahattoman historianväärennoksen, kriitikoilla ja kirjallisuudentutkijoilla ei voine olettaa olevan sen syvällisempää tietämystä urheilullisesta menneisyydestä. Näin ajatellen Nousiaisen *Maaninkavaara* on elitistinen teksti. Se edellyttää lukijaltaan poikkeuksellisen suurta kompetenssia aihepiiristään. Mikäli väärinmuistamisen tematiikka olisi sijoitettu muuhun kuin urheilulliseen kontekstiin, joka perinteisessä katsannossa suljetaan niin sanotun korkeakulttuurin ulkopuolelle, kirjasta olisi kaiketi jo laadittu henkeviä esseitä, opinnäytteitä ja jokunen teoriavetoinen keskustelunavaus.

Jalkapari ja maailmankartta

Maaninkavaara jättää lopulta avoimeksi Heidin tulevaisuuden juoksijana. Isän piiskavalmennuksesta päästyään tytär tuntuisi keksivän juoksun uudelleen, tällä kertaa ”vapaaehtoisena” aktiviteettina. Isäkin viimein huomaa tehneensä väärin perhettään kohtaan; hän ymmärtää värvänneensä vaimon ja lapset kamppailemaan ”näkymätöntä vihollista” vastaan. Tuo vihollinen oli paitsi näkymätön myös olematon. Se oli Martin loihtima mielikuva Kaarlo Maaningasta suomalaisen kestävyysjuoksijan haudan-

kaivajana, mielikuva, jonka virheellisyyttä hän ei tullut ikinä oivaltamaan. Hänen rajoittuneessa tajunnassaan Suomi ensin juostiin maailmankartalle ja sitten veritankattiin sieltä pois.

Miika Nousiainen puolestaan kirjoittaa Suomea jälleen kerran urheilulliselle maailmankartalle. *Maaninkavaaran* ironia nimittäin kohdistuu päähenkilön kiihkoon toistaa ”suomalainen juoksuihme” 2000-luvun tilanteessa, ei suinkaan sinivalkoiseen urheiluhistoriaan sinänsä. Tämän fiktiotekstin todellisuudessa juoksumenestys on aivan oikeasti korreloinut isänmaallisuuden kehittymisen kanssa. Kun Philip Rothin romaani tahrasi baseballin ytimiään myöten, Nousiaisella muinaiset urhot saavat sittenkin jatkaa pölyttymistään kansakunnan kaapin päällä, siellä minne myöhempien aikojen rääväsuut eivät ulotu kuin syljeksimään.

Sankareiden punasoluista saattoi puolet olla vierasta alkuperää, mutta kansallistunne näköjään läikähteli kotikatsomoissa sitäkin aidompana.

Kirjallisuutta

Hymy 1/1982.

Ilta-Sanomat 29.12.1981.

Jokinen, Kimmo, *Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet*. Nykykulttuuri, 1997.

Meinander, Henrik, "Nature Boys, Supermen, Fanatics: Perspectives on Finnishness in Three Sports Novels". *The International Journal of the History of Sport* 12/2012.

Nousiainen, Miika, *Maaninkavaara*. Otava, 2009.

Roth, Philip, *The Great American Novel*. Holt, Rinehart & Winston, 1973.

Uschanov, Tommi, *Miksi Suomi on Suomi*. Teos, 2012.